

Bolesław Sadaj

Niektóre aspekty moralnej pozycji zawodu nauczycielskiego w opinii publicznej

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 22/1, 83-94

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NIEKTÓRE ASPEKTY MORALNEJ POZYCJI ZAWODU NAUCZYCIELSKIEGO W OPINII PUBLICZNEJ *

„Swoje znaczenie społeczne zawdzięcza nauczyciel tym warstwom czy grupom społecznym, do których należy, oraz tym, względem których pełni swe funkcje nauczycielskie”.

(J. Chałasiński, *Zawód nauczyciela*).

Treść: Dotychczasowe wyniki badań nad społeczną pozycją nauczyciela według kryterium korzyści materialnych, pewności pracy i powiązania społecznego. — Charakterystyka własnych badań w odniesieniu do wymagań moralnych stawianych różnym zawodom. — Analiza wyników badań.

Zawód jest wyznacznikiem społecznej pozycji jednostki. Poprzez zawód jednostka zajmuje w życiu społecznym określone miejsce w społecznym sposobie wytwarzania i odpowiednią pozycję w systemie społecznych wartości i stosunków. Ta sytuacja zawodu wywołuje w społeczeństwie i w świadomości poszczególnych ludzi potrzebę porównywania i oceny społecznych pozycji zawodów. Jedne zawody oceniane są niżej, inne wyżej. To zróżnicowanie ocen społecznych pozycji zawodów ma niewątpliwą związek z ich obiektywnym usytuowaniem w całokształcie struktury społecznej i jest jedną z podstaw stratyfikacji społecznej.

* Artykuł jest wycinkiem szerszych badań nad zawodem nauczyciela. Badania te objęły następujące zagadnienia: a) cechy demograficzne kategorii zawodowej nauczycieli, b) społeczne problemy awansu zawodowego nauczycieli, c) nauczyciel a społeczeństwo, d) społeczne problemy adaptacji i profesjonalizacji w zawodzie nauczycielskim. W przygotowaniu są dwie książkowe publikacje, które obejmą te zagadnienia. Dotychczas w formie artykułów ukazały się: *Rodzina nauczycielska*, „*Studia Socjologiczne*”, 1966, nr 1 (20); *Spółeczno-zawodowa identyfikacja nauczycieli województwa szczecińskiego*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*”, 1965, nr 2; *Rodowód i wykształcenie nauczycieli szczecińskich*, „*Wiś Współczesna*” (w druku).

Zawód nauczyciela jest ściśle związany z wszystkimi warstwami i grupami społecznymi ze względu na funkcje szkoły i oświaty we współczesnym społeczeństwie. Całość pracy oświatowo-kulturalnej nauczyciela i jego niezwykle czynny udział w pracy społecznej powodują, że jest on szeroko znany, kontrolowany i społecznie oceniany. Z wielu względów znajomość społecznej oceny zawodu nauczyciela jest bardzo interesująca. W pierwszym rzędzie te oceny mają duży wpływ na samopoczucie nauczyciela w zawodzie. Świadomość doceniania lub niedocenywania zawodu nauczyciela wywiera poważny wpływ na jego pracę dydaktyczno-wychowawczą. Znana jest „wrażliwość” nauczyciela na te oceny.

Znajomość oceny społecznej pozycji nauczyciela już tylko z tych względów może być bardzo pożyteczna.

DOTYCHCZASOWE WYNIKI BADAŃ NAD SPOŁECZNĄ POZYCJĄ
NAUCZYCIELA WEDŁUG KRYTERIUM KORZYŚCI MATERIALNYCH,
PEWNOŚCI PRACY I POWAŻANIA SPOŁECZNEGO

Każda ocena zawodu, a w tym i zawodu nauczyciela, ma charakter wielowymiarowy i musi uwzględnić wiele wyznaczników, które współdecydują o wyższej lub niższej jego pozycji w społeczeństwie.

W ostatnich warszawskich badaniach hierarchii zawodów i stanowisk przyjęto trzy kryteria: korzyści materialne, pewność pracy i poważanie społeczne (prestiz). Wśród zestawu 29 zawodów¹ i stanowisk poddanych ocenie znalazł się również i zawód nauczyciela². Badania w oparciu o ten sam kwestionariusz powtórzono w województwie szczecińskim; zastosowano tu próbę udziałową. Szczególną uwagę zwrócono na dobór próby ze względu na środowisko, w jakim badano respondentów. Środowiska podzielono na cztery kategorie: wiejskie, małomiastecz-

¹ Zestaw ten obejmował następujące zawody i stanowiska: minister, adwokat, lekarz, profesor uniwersytetu, inżynier-mechanik, dziennikarz, inżynier-rolnik, kupiec-właściciel sklepu, ślusarz posiadający własny warsztat, naczelnik wydziału w biurze, krawiec posiadający własną pracownię, oficer zawodowy, hutnik-robotnik wykwalifikowany, ksiądz, majster w fabryce, księgowy, tokarz-robotnik wykwalifikowany, rolnik-gospodarz indywidualny, milicjant, sprzedawca sklepowy, nauczyciel, sekretarka w biurze, konduktor kolejowy, referent w biurze, pielęgniarka, robotnik budowlany niewykwalifikowany, robotnik niewykwalifikowany w PGR, sprzątaczką w biurze. Kolejność zawodów i stanowisk podano wg kolejności na skali korzyści materialnych.

² Patrz W. Wesołowski, A. Sarapata, *Hierarchia zawodów i stanowisk*, „Studia Socjologiczne”, 1961, nr 2; A. Sarapata, *Poglądy mieszkańców Warszawy na strukturę społeczną*, „Studia Socjologiczno-Polityczne”, nr 6.

kowe, miast powiatowych i wielkomiejskie Szczecina³. Wysokość próby ustalono na 1500 osób, zrealizowano ją w wysokości 1261 (84,1%). W obliczaniu wyników badań szczecińskich zastosowano identyczną technikę jak w badaniach warszawskich. Dzięki temu wyniki badań warszawskich i szczecińskich wyrażone w średnich punktów i w kolejności uzyskanych miejsc na hierarchicznych skalach wyników ogólnych i środowiskowych stały się porównywalne⁴.

Tabela 1 ilustruje nam wyniki badań wyrażone kolejnością miejsc, jakie zajął zawód nauczyciela na hierarchicznej skali w wyniku ogólnym i skalach środowiskowych. Skale: korzyści materialnych, pewności pracy i poważania społecznego (prestżu), mają 29 pozycji; zostały one ułożone hierarchicznie w zależności od wysokości średniej punktów. Zestawienie wyników w tabeli nasuwa kilka uwag.

Tabela 1. Wyniki badań szczecińskich i warszawskich w odniesieniu do zawodu nauczyciela według kryterium korzyści materialnych, pewności pracy i poważania, wyrażone kolejnością miejsca na skali w zestawie 29 zawodów.

Kryterium	Próba szczecińska					Próba warszawska
	ogółem	środowisko				
		wiejskie	mało-miasteczkowe	miast powiatowych	miasta Szczecina	
Korzyści materialne	24	27	24	25	23	22
Pewność pracy	4	7	1	6	4	4
Poważanie (prestż)	7	8	9	9	4	3

1. Na skali korzyści materialnych zawód nauczyciela zajął bardzo niskie pozycje, najwyższą w próbie warszawskiej (22 miejsce), najniższą w środowisku wiejskim (27 miejsce). W środowiskach wielkomiejskich (Warszawa i Szczecin) oceny korzyści materialnych nauczyciela są bardzo zbliżone (22 i 23 miejsce) i wyższe od pozostałych. Wszystkie zawody inteligenckie, zawody tzw. prywatnej inicjatywy, zawody robotników wykwalifikowanych oraz część zawodów pracowników umysłowych (oficer zawodowy, księgowy, milicjant, sprzedawca sklepowy)

³ W wylosowanych miejscowościach województwa szczecińskiego kwestionariusz rozprawiali i zebrali ankieterzy. Wypełnienie kwestionariusza było anonimowe.

⁴ W sprawie techniki obliczeń statystycznych, patrz wymienione artykuły. Obliczenia statystyczne finansował Instytut Zachodnio-Pomorski.

uplasowały się wyżej w skali korzyści materialnych od zawodu nauczyciela. Najniżej na skali korzyści materialnych znalazły się zawody pracowników umysłowych nie wymagające dłuższych studiów (sekretarka, referent w biurze, konduktor kolejowy i pielęgniarka) oraz zawody robotnicze niewykwalifikowane (robotnik w PGR i sprzątaczką w biurze).

2. Bardzo charakterystycznie wyglądają oceny środowiskowe w odniesieniu do miejsc na skali pewności pracy. Badani w środowisku wiejskim ocenili zawód nauczyciela na skali pewności pracy względnie nisko (7 miejsce), natomiast w środowisku małomiasteczkowym najwyżej (1 miejsce). Również i w tym wypadku oceny środowisk wielkomiejskich Warszawy i Szczecina są zbliżone i wyższe niż na wsi i w miastach powiatowych. Tylko lekarz i profesor uniwersytetu uplasowali się wyżej od zawodu nauczyciela na skali pewności pracy; wszystkie pozostałe zawody i grupy zawodowe — poniżej.

3. Na skali poważania (prestżu) zawód nauczyciela w odniesieniu do zajmowego miejsca otrzymał bardzo zbliżone oceny w środowiskach: wiejskim (8 miejsce), małomiasteczkowym (9 miejsce) i miast powiatowych (9 miejsce). Wyraźnie od tych ocen różnią się oceny w środowisku warszawskim (3 miejsce) i w Szczecinie (4 miejsce). Środowiska wielkomiejskie przypisują zawodowi nauczyciela wysoką ocenę na skali poważania. W stosunku do pozostałych zawodów i stanowisk zawód nauczyciela na skali poważania przedstawia się następująco: w próbie warszawskiej tylko profesor uniwersytetu i lekarz otrzymali ocenę wyższą od nauczyciela; w środowisku Szczecina — profesor uniwersytetu, lekarz i lotnik; w środowisku miast powiatowych — profesor uniwersytetu, lekarz, lotnik, minister, dziennikarz, adwokat i inżynier-mechanik, z bardzo niewielkimi zmianami co do kolejności miejsc. Te same zawody znajdują się na skali poważania (prestżu) powyżej zawodu nauczyciela w środowisku małomiasteczkowym i wiejskim. Wszystkie pozostałe grupy zawodów i zawody wymienione przy kryterium korzyści materialnych znalazły się poniżej pozycji zawodu nauczyciela na skali poważania.

Oto najistotniejsze właściwości ocen środowiskowych w odniesieniu do miejsca na skalach oraz konstelacji zawodów i grup zawodowych w stosunku do zawodu nauczyciela według trzech kryteriów ocen: zawód nauczyciela w subiektywnej ocenie badanych jest stosunkowo bardzo pewny, o dużym społecznym poważaniu, ale mało korzystny materialnie.

CHARAKTERYSTYKA WŁASNYCH BADAŃ W ODNIESIENIU DO WYMAGAŃ MORALNYCH STAWIANYCH RÓŻNYM ZAWODOM

Korzyści materialne, pewność pracy i poważanie społeczne nie wyczerpują jeszcze wszystkich zagadnień statusu zawodu nauczyciela. Opinia społeczna od nauczyciela oczekuje jeszcze czegoś więcej. Nauczyciel w swej działalności nie tylko naucza i uczy młodzież jak żyć, ale sam dla niej musi być w swym postępowaniu wzorem. Wskutek tego moralna strona życia nauczyciela ma w jego działalności pierwszorzędne znaczenie. W tej sprawie wymagania ze strony społeczeństwa są bez względu na ustrój społeczny jednakowe i powszechne⁵. Społeczeństwo oczekuje od nauczyciela „wzorowego zachowania”, a każde odstępstwo od wzoru ocenia jako naruszenie podstawowych zasad wychowania⁶. W związku z tym postanowiono zbadać opinię społeczną w odniesieniu do moralnej strony zawodu nauczyciela. Do tego wybrano następującą metodę. Ocenę moralnej strony zawodu nauczyciela badano w zespole innych zawodów, celem uzyskania możliwości porównania statusu moralnego zawodu nauczyciela i innych zawodów. Zestaw zawodów i stanowisk musiał być specjalnie przemyślany⁷. Znalazły się w nim takie zawody i stanowiska, jak sędzia, lekarz, dyrektor przedsiębiorstwa państwowego, inżynier budowlany i inżynier rolny, kierownik sklepu, pracownik naukowy wyższej uczelni, dziennikarz, student, leśnik, robotnik, rolnik-gospodarz; wśród nauczycieli wyróżniono: kierownika szkoły, nauczyciela szkoły podstawowej i nauczyciela szkoły średniej. Uwzględnienie trzech różnych stanowisk nauczycielskich wynikało z następujących względów: a) Kierownik szkoły odpowiedzialny jest nie tylko za poziom nauczania i wychowania młodzieży w szkole, ale również za pracę podległych mu nauczycieli. Reprezentuje on szkołę na zewnątrz. Jego zakres odpowiedzialności jest znacznie szerszy niż nauczyciela. Wobec tego powstaje pytanie o bardzo istotnym znaczeniu, a mianowicie: jakie wymagania moralne stawia społeczeństwo ludziom na stanowiskach kierowniczych

⁵ Patrz w tej sprawie R. J. Havighurst, B. L. Neugarten, *Society and Education*, Boston 1957, s. 387.

⁶ Bardzo wyraźnie występują w różnych skargach obywateli-rodziców na nauczycieli.

⁷ Autor w doborze tym kierował się następującą myślą: zestaw zawodów powinien obejmować zarówno te, które na co dzień mają najszerzą styczność z ludźmi, np. nauczyciel, lekarz, jak i te, które mają ograniczoną styczność z ludźmi, np. leśnik, marynarz. Dalej uwzględniono zawody, których działalność związana jest z sądzeniem, kształtowaniem ludzkich zachowań (sędzia, nauczyciel), i te, które mają pieczę nad majątkiem społecznym (dyrektor przedsiębiorstwa państwowego itp.).

w oświacie w porównaniu do innych zawodów i stanowisk z jednej strony i w porównaniu do stanowiska nauczyciela z drugiej strony?

b) Stanowiska nauczyciela szkoły podstawowej i szkoły średniej różnią się poziomem wieku uczniów, z którymi współpracują, oraz poziomem programu, który realizują w procesie nauczania. W powszechnym mniemaniu stanowisko nauczyciela szkoły średniej jest bardziej poważane aniżeli stanowisko nauczyciela szkoły podstawowej. Jaki związek może mieć zróżnicowanie tych stanowisk nauczycielskich z interesującymi nas wymaganiami moralnymi? Codzienne obserwacje i intuicyjne rozeznanie stosunków ludzkich wskazują, że w opinii społecznej ocena czynów kolidujących z zasadami moralnymi dokonuje się w ścisłym powiązaniu z zawodem lub funkcją społeczno-zawodową, którą wykonuje popełniający ten czyn. Ocena niemoralnego czynu jest bardziej lub mniej surowa w zależności od tego, czego społeczeństwo oczekuje od popełniającego dany czyn. Mając to na uwadze w stosunku do podanych wyżej stanowisk i zawodów, postawiono badanym następujące pytanie w kwestionariuszu: „Jeśli ktoś mający niżej podany zawód lub stanowisko popełnił jawnie jeden z następujących czynów, jak upił się, popełnił nadużycie, niemoralnie się prowadził itp., to zdaniem Pana (i), jak należałoby ocenić ten czyn z punktu widzenia szkodliwości społecznej (nie chodzi tu o straty materialne)? Swój pogląd proszę wyrazić przez podkreślenie jednej z ocen przy każdym zawodzie”. Do dyspozycji badanych postawiono następujące oceny: „bardzo szkodliwy”, „szkodliwy”, „mało szkodliwy” i „nieszkodliwy”. Zastosowano próbę udziałową z uwzględnieniem następujących cech: płci, wieku, środowiska z podziałem na wieś, małe miasteczko, miasto powiatowe i miasto Szczecin. Badaniami objęto dorosłą (od 19 lat) część społeczeństwa szczecińskiego. Wysokość próby ustalono na 1000 osób. Zrealizowano ją osiągając 913 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy (91,3%). Nieudobór próby rozłożył się równomiernie. Kwestionariusz ankiety wypełniano anonimowo, w atmosferze dużej szczeroci. Poszczególne odpowiedzi punktowano. I tak: ocena „bardzo szkodliwy” otrzymała 1 punkt, „szkodliwy” — 2 punkty, „mało szkodliwy” — 3 punkty, „nieszkodliwy” — 4 punkty⁸. Sumę punktów podzielono przez liczbę odpowiedzi i w ten sposób otrzymano dla każdego zawodu lub stanowiska średnią punktów. Wielkość średniej punktów posłużyła do ułożenia zawodów i stanowisk w kolejności ocen od najwyższej do najniższej ocenianych z punktu widzenia szkodliwości społecznej czynu. Wten sposób powstała hierarchia szkodliwości społecznej wymienionych czynów przypisana

⁸ Zastosowano tu technikę użytą przez Wesołowskiego i Sarapatę w cytowanych artykułach.

poszczególnym stanowiskom i zawodom. Ta hierarchia szkodliwości społecznej jest hierarchią wymagań moralnych wysuwanych w stosunku do poszczególnych zawodów i stanowisk przez opinię publiczną.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

Tabela 2 obrazuje nam wynik badań według średniej punktów i kolejności na skali wymagań moralnych. W tabeli przedstawiono wynik ogólny w całości próby i wyniki szczegółowe w wyodrębnionych środowiskach. W tym ostatnim wypadku mamy do czynienia ze środowiskowymi skalami wymagań moralnych. W pierwszej kolejności omówimy wynik ogólny.

Najwyższe wymagania moralne w naszym zestawie zawodów i stanowisk badani stawiają zawodowi sędzię. Znalazł się on w naszej skali na pierwszym miejscu ze średnią punktów 1,35. W kilku kwestionariuszach niezależnie od wyrażonej oceny znalazły się znamienne dopiski, których ogólny sens da się wyrazić słowami, „ten, który sądzi czyny ludzkie i wydaje wyroki, sam winien być wzorem w postępowaniu”. Od zawodu sędziego oczekuje się zgodności między działaniem zawodowym a prywatnym kodeksem postępowania. Na drugim miejscu ze średnią punktów 1,46 znalazł się kierownik szkoły. Łączy on funkcje wychowawczo-dydaktyczne z funkcjami kierowniczymi. Jest on pierwszy wśród nauczycieli, a dla młodzieży najważniejszą instancją na terenie szkoły w sprawach dydaktyczno-wychowawczych. Spośród stanowisk nauczycielskich postawiono mu najwyższe wymagania moralne.

Na piątym miejscu naszej skali znalazł się nauczyciel szkoły podstawowej (1,49 średnia punktów), tuż za nim na szóstym miejscu nauczyciel szkoły średniej (1,52 średnia punktów), a na dziewiątym miejscu pracownik naukowy wyższej uczelni (1,67 średnia punktów). Ogólnie należy uznać, że wszystkim tym stanowiskom nauczycielskim badani stawiają bardzo wysokie wymagania moralne. Dodatkowe dopiski i uwagi podkreślały przy tym następujące treści, które wyrażano w słowach: „jaki jest poziom moralny nauczyciela, taki jest i młodzieży (kwestionariusz nr 486), „nauczyciel bardziej wychowuje swoim przykładem aniżeli moralizowaniem” (kwestionariusz nr 108). W tych opiniach wyrażono oczekiwanie w stosunku do zawodu nauczyciela, by stał się wzorem do naśladowania dla młodego pokolenia, a swój prywatny kodeks postępowania podporządkował temu wzorowi.

Nie jest trudno dostrzec, że w stosunku do zawodu sędziego i wychowawcy-nauczyciela społeczeństwo ma podobne wymagania moralne i najwyższe w naszym zestawie zawodów i stanowisk. Jednocześnie na-

leży podkreślić, że w skali wymagań moralnych w stosunku do poszczególnych stanowisk nauczycielskich zachodzi bardzo interesujące zróżnicowanie. Najwyższe wymagania postawiono kierownikowi szkoły. Te wysokie wymagania w stosunku do stanowiska kierowniczego w oświacie można zrozumieć tylko w następujący sposób: ten, kto kieruje życiem szkoły, powinien być wzorem zarówno dla młodzieży, jak i dla nauczycieli. Natomiast dalsza kolejność na skali, jak nauczyciel szkoły podstawowej, średniej i pracownik naukowy wyższej uczelni, sugeruje następujący wniosek: w opinii społecznej w stosunku do stanowisk nauczycielskich kształtuje się wyraźnie pogląd, że tym wyższe wymagania moralne należy stawiać wychowawcom-nauczycielom, im młodsze dzieci (i młodzież) powierza się ich opiece.

Na trzecim miejscu naszej skali z identyczną średnią punktów jak kierownik szkoły znalazł się lekarz. Należy on do tej samej inteligentnej grupy zawodów, od których wymaga się wysokiego wykształcenia specjalistycznego i dużej fachowej odpowiedzialności. Do tej samej grupy należą inżynier budowlany, inżynier rolny oraz dziennikarz.

W naszej skali zawód lekarza spośród tych wysoko wyspecjalizowanych zawodów oceniono najwyżej (3 miejsce), w dalszej kolejności znalazł się inżynier budowlany (7 miejsce), a następnie dziennikarz (10 miejsce) i inżynier-rolnik (11 miejsce). Lekarzowi powierza się jako specjaliście to, co człowiekowi jest najdroższe — zdrowie. Ma to niewątpliwie związek z wysokimi wymaganiami moralnymi opinii społecznej w stosunku do tego zawodu. Z pozostałych zawodów inteligentnych w stosunku do dziennikarza badani stawiają niższe wymagania moralne (10 miejsce) aniżeli w stosunku do sędziego, nauczyciela, lekarza i inżyniera budowlanego. O jedną pozycję niżej na skali wymagań moralnych od dziennikarza znajduje się inżynier-rolnik.

Na czwartym miejscu naszej skali znalazł się dyrektor przedsiębiorstwa państwowego, a na ósmym kierownik sklepu. Obaj oni reprezentują te zawody i stanowiska, którym społeczeństwo powierza swe dobra gospodarcze. Rzecz znamienna, że stanowisko dyrektora przedsiębiorstwa tylko o 0,07 punktu różni się w ocenie od stanowiska kierownika szkoły i lekarza. Wysoka pozycja w skali wymagań moralnych stanowiska dyrektora przedsiębiorstwa państwowego wskazuje, że opinia społeczna stawia ludziom kierującym naszym życiem gospodarczym bardzo wysokie wymagania moralne. Wymagania moralne w stosunku do kierownika sklepu w opinii badanych są także wyższe aniżeli w stosunku do dziennikarza i pracowników umysłowych. Ten szczegół wyniku naszych badań zasługuje na baczniejszą uwagę. W dolnej części skali znalazły się zawody i stanowiska pracowników umysłowych oraz robotnik i rolnik-gospodarz indywidualny.

Tabela 2. Skala wymagań moralnych wyrażona średnią punktów i kolejnością miejsca. Wynik ogólny i wyniki środowiskowe (podporządkowane kolejności zawodów i stanowisk w wyniku ogólnym)

a — miejsce na skali; b — średnia punktów.

Zawód lub stanowisko	Wynik ogólny w całości próby (N = 913)		Wyniki w poszczególnych środowiskach							
			wiejskie (N = 347)		małomiasteczkowe (N = 102)		miast powiatowych (N = 143)		miasta Szczecina (N = 321)	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
Sędzia	1	1,35	1	1,34	1	1,31	1	1,36	1	1,36
Kierownik szkoły	2	1,46	6	1,59	2	1,41	3	1,43	2	1,38
Lekarz	3	1,46	2	1,49	4	1,44	2	1,42	4	1,44
Dyrektor przedsiębiorstwa państwowego	4	1,47	3	1,50	3	1,42	7	1,51	5	1,44
Nauczyciel szkoły podstawowej	5	1,49	5	1,59	6	1,50	4	1,45	3	1,39
Nauczyciel szkoły średniej	6	1,52	8	1,60	5	1,47	5	1,50	7	1,53
Inżynier budowlany	7	1,59	4	1,57	8	1,66	6	1,50	8	1,62
Kierownik sklepu	8	1,63	7	1,59	9	1,69	9	1,67	9	1,66
Pracownik naukowy wyższej uczelni	9	1,67	9	1,68	7	1,62	8	1,58	6	1,51
Dziennikarz	10	1,80	10	1,88	10	1,90	10	1,75	10	1,71
Inżynier-rolnik	11	1,97	12	1,96	12	1,96	11	2,08	11	1,96
Urzędnik biurowy	12	2,09	11	1,95	12	2,14	12	2,09	13	2,23
Marynarz	13	2,22	13	2,11	13	2,36	13	2,22	14	2,30
Student	14	2,24	14	2,19	14	2,51	14	2,31	12	2,17
Leśnik	15	2,48	15	2,39	15	2,64	15	2,42	15	2,67
Robotnik	16	2,63	16	2,53	16	2,82	16	2,69	16	2,64
Rolnik-gospodarz	17	2,85	17	2,74	17	3,15	17	2,90	17	2,86

Z kolei należy rozważyć zagadnienie wymagań moralnych stawianych nauczycielom w poszczególnych środowiskach. Można przypuszczać, że w odniesieniu do tego zagadnienia mogą istnieć środowiskowe zróżnicowania w ocenie interesujących nas wymagań. Jak dalece te przypuszczenia znalazły odbicie w wynikach naszych badań?

Porównując zarówno wielkość średniej punktów, jak i kolejność miejsca na środowiskowych skalach, można wysunąć kilka spostrzeżeń.

1. W stosunku do stanowiska kierownika szkoły stosunkowo najniższe wymagania moralne stawia środowisko wiejskie (6 miejsce), najwyższe środowisko Szczecina (2 miejsce i 1,38 średnia punktów).

2. Wymagania moralne w stosunku do stanowiska nauczyciela szkoły podstawowej w poszczególnych skalach środowiskowych przedstawiają następujące tendencje: im wyższa ranga kulturalna danego środowiska, tym wyższe wymagania moralne stawiane są nauczycielowi szkoły podstawowej. Tendencja ta w szczególny sposób uwidacznia się w wielkości średniej punktów. W środowisku wiejskim wynosi ona 1,59, w małomiasteczkowym 1,50, w miastach powiatowych 1,45, w Szczecinie 1,39.

3. W stosunku do stanowiska nauczyciela szkoły średniej wymagania moralne w poszczególnych środowiskach są bardziej zróżnicowane. Najniższe (8 miejsce i 1,60 średnia punktów) dostrzegamy w środowisku wiejskim i w Szczecinie (7 miejsce i 1,53 średnia punktów), wyższe natomiast w środowisku małomiasteczkowym (5 miejsce i 1,47 średnia punktów) oraz w miastach powiatowych (5 miejsce i 1,50 średnia punktów).

4. Wymagania moralne w stosunku do pracownika naukowego wyższej uczelni wzrastają w miarę wzrostu kulturalnej rangi danego środowiska. W środowisku wiejskim stanowisko to uzyskało 1,68 średniej punktów, w małomiasteczkowym 1,62, w miastach powiatowych 1,58 i w Szczecinie 1,51.

5. Ze szczegółowej analizy wyników badań wynika, że na ogół kobiety wszystkim stanowiskom nauczycielskim (kierownikowi szkoły, nauczycielowi szkoły podstawowej i średniej, pracownikowi naukowemu wyższej uczelni) stawiają wyższe wymagania moralne aniżeli mężczyźni.

6. Wymagania moralne rozpatrywane w powiązaniu z wykształceniem respondentów przedstawiają się następująco: im wyższy stopień wykształcenia badanych (niepełne podstawowe, pełne podstawowe, niepełne średnie i wyższe), tym wyższe na ogół wymagania moralne w stosunku do stanowisk nauczycielskich.

7. Wyraźne zróżnicowanie wymagań moralnych w stosunku do stanowisk nauczycielskich dostrzegamy wśród poszczególnych kategorii społeczno-zawodowych:

a. w stosunku do stanowiska kierownika szkoły najwyższe wymagania stawiają respondenci pochodzenia inteligenckiego, stosunkowo najniższe robotnicy niekwalifikowani i rolnicy-gospodarze indywidualni;

b. najwyższe wymagania moralne w stosunku do nauczyciela szkoły podstawowej wysuwają inteligenci, pracownicy umysłowi, nieco niższe robotnicy, najniższe rolnicy-gospodarze indywidualni;

c. w stosunku do nauczyciela szkoły średniej najwyższe wymagania mają inteligenci, stosunkowo najniższe robotnicy i inicjatywa prywatna;

d. pracownikowi naukowemu wyższej uczelni prywatna inicjatywa i inteligenci stawiają wymagania najwyższe, robotnicy, rolnicy-gospodarze indywidualni — najniższe.

W stosunku do wszystkich stanowisk nauczycielskich wymagania moralne wzrastają w miarę wzrostu rangi kulturalnej środowiska i pozycji respondentów.

Na zakończenie analizy wyników badań można sformułować wnioski o charakterze bardziej ogólnym.

1. W opinii społecznej w odniesieniu do poszczególnych zawodów i stanowisk istnieją zróżnicowane wymagania moralne.

2. Zróżnicowanie to przejawia następujące tendencje:

a. najwyższe wymagania moralne respondenci stawiają zawodom i stanowiskom, które związane są z funkcją oceniania i kształtowania ludzkich zachowań (sędzia, stanowiska nauczycielskie);

b. duże wymagania respondenci stawiają tym, którzy zajmują stanowiska gospodarcze, odpowiedzialne za mienie społeczne;

c. wymagania te badani wysuwają pod adresem zawodów inteligenckich o wyższym wykształceniu.

Na samym wstępie zaznaczyliśmy, że ocena społecznej pozycji zawodu jest wielowymiarowa. Kryterium wymagań moralnych pogłębia naszą wiedzę o statusie zawodu czy stanowiska. Interesujący nas zawód nauczyciela w subiektywnej ocenie mieszkańców województwa szczecińskiego wymaga: wysokich kwalifikacji moralnych, jest stosunkowo bardzo pewny, cieszy się dużym poważaniem społecznym (prestizem), ale daje zainteresowanym stosunkowo małe korzyści materialne.

Na zakończenie nasuwają się jeszcze spostrzeżenia o następującym charakterze. Na skali poważania społecznego (prestżu) zawód nauczyciela otrzymał bardzo wysoką ocenę. To samo odnosi się i do społecznej pozycji lekarza. Ta wysoka ocena na skali poważania zbiega się z wysokimi wymaganiami moralnymi, które badani wysuwają w stosunku

do zawodu nauczyciela i lekarza. Wszystko wskazuje na to, że te dwie wysokie oceny: poważania i wysokich wymagań moralnych, pozostają ze sobą w bliskim związku. A. Sarapata i W. Wesołowski w konkluzji badań warszawskich wysunęli hipotezę, że „układ skali prestiżu sugeruje, że najważniejszym źródłem poważania w naszym społeczeństwie zaczyna być kompleks cech, który można nazwać «wiedza i kwalifikacje»”⁹. W przekonaniu autora przytoczoną hipotezę należy poszerzyć i do tego najważniejszego kompleksu cech „wiedza i kwalifikacje” należy dodać jeszcze stopień wymagań moralnych, jakie społeczeństwo wysuwa pod adresem poszczególnych zawodów i stanowisk.

⁹ Wesołowski, Sarapata, *op. cit.*